

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
культурології та українознавства
Запорізького державного медичного
університету
irina_kropyvko@ua.fm

ЛІТЕРАТУРА НА ПОМЕЖІВ'І: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІРИНИ КРОПИВКО «УКРАЇНЬСЬКА І ПОЛЬСЬКА ПОСТМОДЕРНА ПРОЗА (КАРНАВАЛ, ФРАГМЕНТАЦІЯ, ФРОНТИР)»¹

Теоретичний дискурс літературного постмодернізму нині здобув якнайширше висвітлення і в закордонній, і в українській гуманітаристиці. Можна говорити про певну етапність наукових досліджень цього явища: від критики й заперечення через аналіз конкретних світоглядно-художніх ознак – до прийняття як звичної художньої практики з уже виробленою традицією. Проте широта й багатоаспектність цього художнього явища зумовлюють потребу в постійному до- і переосмисленні його суті в оновлюваних контекстах, що забезпечує безсумнівну актуальність розвідок, присвячених світогляду й поетиці літературного постмодернізму.

Прикладом такого осмислення є, зокрема, монографія Ірини Кропивко «Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір): монографія» (Київ, 2019), що містить здійснений на солідній базі гуманітарних студій сучасності теоретико-літературний та компаративістичний аналіз функціонування феномена постмодернізму в українській та польській художній прозі. Поняття постмодерну трактується в книзі досить широко, очевидно, як соціокультурна й літературна епоха з її характерними світоглядно-естетичними рисами. Авторка розвідки не звужує об'єкт аналізу до чистих виявів стилю, аналізуючи в постмодерністському контексті, крім традиційних для нього імен Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, Т. Конвіцького та ін., наприклад, і твори П. Загребельного, Ю. Покальчука, А. Дністрового.

У фокусі уваги авторки монографії – явище трансгресії, розглядуване як визначальна характеристика постмодернізму, адже в ознаках трансгресії, на думку І. Кропивко, «увираженні специфіка мислення постмодерної людини, постмодерна ситуація та постмодерністська поетика» [3, с. 12]. Трансгресивна природа постмодернізму розглядається в рецензованій книзі насамперед у таких ознаках літератури, як карнавальність, фрагментарність і фронтірність. Третя, найменш представлена в українському дискурсі постмодернізму ознака, охарактеризована як «стан, що виникає в результаті аісторичного мислення постмодерної людини, яка живе в ситуації тут-і-тепер і в якій немає ні майбутнього, ні минулого» [3, с. 14].

Матеріал монографії згруповано в чотири розділи, перший з яких містить виклад теоретичних підвалин подальшого дослідження й обґрунтування авторської концепції постмодерністської трансгресії в контексті карнавальності, фрагментарності й фронтірності у творах української й польської літератури.

Вважаючи постмодерністську культуру орієнтованою на місце (на протипагу модерністській орієнтованості на час), І. Кропивко доводить трансгресивну природу й таких суто постмодерністських світоглядно-художніх феноменів, як симулякри й «не-місця» (Ж. Дерріда).

Авторка монографії цікаво й слушно оцінює у вимірах трансгресії сам процес рецепції художнього твору, вдаючись при цьому до терміна «рецептивна трансгресія», тобто «перенесення смислового центру з авторської інтенції на реципієнта, у свідомості якого відбувається процес надання смислу художній інформації через дотик до інших дискурсів, що становлять актуалізований досвід реципієнта від зіткнення з художнім текстом» [3, с. 57]. Балансування читача на межі різних дискурсивних практик, безперечно, являє собою складний трансгресивний досвід, який становить специфіку читання постмодерністського твору.

Проте дещо категоричним усе ж видається пов'язаний із вищезгаданим твердженням погляд на авторську інтенційність, яка трактується, на мій погляд, дещо обмежено, як «смісл твору», на протипагу його фабулі й нарративу [3, с. 65–66]. Адже інтенція автора втілюється на всіх рівнях твору, в тому числі й нарративному та фабульному. Тож згадувана авторкою монографії полісемантичність тексту й відхід від чітко виражених структурних зв'язків у його організації [3, с. 75] також закладені в авторську інтенцію. Пропоноване І. Кропивко трактування інтенційності є частковим і набуває сенсу у разі осмислення у зв'язках із категорією саме імпліцитного автора як складника художньої комунікації в процесі читання.

Цікавою й новаторською є викладена в монографії концепція фронтірності постмодерністської літератури. Авторка книги розглядає поняття трансгресії й фронтіру як пов'язані і взаємодоповнювальні, стверджуючи, що «[т]рансгресія сприяє увираженню й динамізації межі, що зникає під її впливом, тоді як фронтір актуалізує стан самої межі перед її зникненням» [3, с. 58]. Фронтірна природа твору оцінюється як виражена на всіх рівнях його функціонування й акцентується в монографії як «буття на межі».

У другому розділі рецензованої монографії досліджено реалізацію в постмодерністських художніх текстах феномена карнавалу, який розглядається у зв'язку з політичними змінами в Україні й Польщі 1980-х рр., у контексті постмодерного процесу нищення гранднартивів (як один із засобів цього нищення), у його впливах на

¹ Кропивко І.В. Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір) : монографія. Київ, 2019. 524 с.

текстуальне втілення у творах «матеріально-тілесного низу», а також у смислових і ціннісних вимірах літератури подорожей. Матеріалом дослідження в розділі є як твори періоду формування та розквіту постмодерністської традиції («Мальва Ланда» Ю. Винничука, «Метафізичне кабаре» М. Гретковської, «Дев'ятка» А. Стасюка), так і тексти, максимально наближені до моменту сучасності («Риб'ячі кістки» І. Карповича, «Фрутхен» Т. Гавриліва, «Мексиканські хроніки» М. Кідрука, «Тричі так!» Я. Рудницького).

Окреслюючи політичні координати постання постмодерністських текстів у 1980-х рр., І. Кропивко доречно послуговується термінами «посткомуністичний хаос» і «пострадянська амбівалентність», а щодо соціокультурної ситуації того часу солідаризується із тезою про транзитність культури Т. Гундорової. Об'єктом аналізу виступають як сміхові, так і несміхові форми реалізації ідеї карнавальності. Особливу увагу авторка монографії приділяє поняттю постмодерністської іронії, що цілком закономірно, адже вона є однією із сигніфікативних ознак постмодерністської поетики. Хотілось би, проте, застерегти від категоричності в оцінці зв'язку постмодерністської іронії й принципу подвійного кодування в постмодерністських текстах, втіленого, зокрема, в тезі «Постмодерністська іронія має свою специфіку в тому, що називається амбівалентністю постмодерністського твору в його рецептивній орієнтованості на різні рівні читацького сприйняття» [3, с. 145]. Адже подвійне кодування може бути текстуально реалізованим і самостійно, без іронічного обігрування.

В останньому підрозділі другого розділу монографії І. Кропивко розмірковує над постмодерністською природою сучасної української та польської літератури подорожей. Вона висловлює ідею зв'язку такої літератури із постмодерним сприйняттям світу й людини як мінливих і динамічних та робить влучні висновки щодо специфіки постмодерністської подорожі у її зіставленні з попередньою жанровою традицією: «Постмодерністський персонаж, який подорожує, замість пізнавально спрямованого пошуку абстрактних істин і власної сутності, що було властивим модерній культурі відкриттів і логоцентричного мислення, налагоджує комунікацію з Іншим, у ролі якого виступають люди й події, що зустрічаються йому в подорожі, та читач» [3, с. 196]. Цю ідею дослідниця переконливо доводить на матеріалі творів «Мексиканські хроніки» М. Кідрука та «Тричі так!» Я. Рудницького.

У третьому розділі монографії І. Кропивко осмислює природу впливу на поетику постмодерністського тексту явищ гіперреальності, маскульту, мімезису досвіду. Дослідниця робить висновок про те, що загальнокультурні наслідки глобалізації на польських та українських теренах здобули свій вияв на таких рівнях, як буквально відображення в тексті, формування авторських концепцій зі специфічною термінологією, зміни в розумінні літературної творчості та сприйняття літературного процесу як виробництва й споживання творів.

Розглядаючи гіперреальність («наслідування без референту» – Ж. Бодріяр) у творах «Метафізичне кабаре» М. Гретковської, «Флешка. Дефрагментація» Ю. Іздрика, «Павич королеви» Д. Масловської, «Ексгумація міста» С. Поваляєвої, «Сни й камені» М. Туллі, «Кагарлик» О. Шинкаренка, «Старість аксолотля» Я. Дукая, авторка монографії узагальнює, що гіперреальність постає в них у трьох іпостасях, зокрема: «а) образ художнього світу, б) прийом його створення та в) об'єкт авторської іронії над ним як компонентом творчої лабораторії письменника» [3, с. 286–287].

Оригінальну авторську концепцію Ірина Кропивко формулює щодо нового типу мімезису в постмодернізмі – неомімізису. Авторка рецензованої праці стверджує, що, на відміну від класичного мімезису, постмодерністський неомімізис покликаний репрезентувати не природу, а естетичний досвід, культуру як знак. Аналізуючи твори «Електронний пластилін» М. Бриниха та «Хто написав Станіслава Лема?» Я. Дукая, дослідниця вбачає ознаки неомімізису в «поєднанні віртуальної кібернетичної зумовленості часопростору комп'ютерної гри (у першому випадку) та альтернативної реальності недалекого майбутнього людства (в другому) з реїстичною логікою його художнього втілення» [3, с. 350].

Четвертий розділ монографії присвячено вивченню трансгресивної специфіки такої загально визнаної риси постмодерністської поетики, як фрагментарність. Постулюються відмінності між модерністським і постмодерністським підходами до фрагменту як концепту: в модернізмі фрагмент оцінюється як «частина редукованого цілого, що своїм існуванням наголошує певну семантичну порожнечу та активізує співтворчу потенцію читача, спонукаючи його до <...> відновлення втраченої цілісності» [3, с. 366]. Тоді як у постмодернізмі фрагментація «базується на розумінні тексту як децентрованого, аієрархічного утворення» [3, с. 367]. Постмодерністські принципи фрагментації аналізуються в книзі на матеріалі творів «Казки мого бомбосховища» О. Чупи, «Равлики, калюжі, дощ» П. Гіллі, «Острів Крк» Ю. Іздрика та «Сонька» І. Карповича.

І. Кропивко пропонує цікавий погляд на предметний світ творів постмодернізму крізь призму трансформацій традиції «шозизму» (речизму) французького нового роману. Розглядаючи в цьому контексті твори М. Туллі та С. Поваляєвої, авторка монографії зазначає, що, на відміну від новороманного об'єктивного зображення об'єктивної дійсності, у творах письменниць-постмодерністок маємо «знакове зображення параболічної дійсності, позбавленої правдоподібності» (у М. Туллі) і «стани позасвідомого існування людини» (у С. Поваляєвої). Зазначу, що концептуальне осмислення художнього зображення речі в монографії тільки виграло б від залучення до корпусу досліджуваних теоретичних праць дисертації Н. Городнюк «Семіотика речі у східнослов'янському модерністському романі першої половини ХХ століття» [1].

Теоретичне осмислення в монографії І. Кропивко отримує досить поширене натепер явище «літературного картографування». Авторка книги робить доказові висновки щодо постколоніальної специфіки інтерпретування регіонів у творах українського й польського постмодернізму. Зокрема, вона розглядає колоніалізм як часову петлю, що виникла внаслідок розриву попередньої культурної традиції та розпорошення системи цінностей. Стосовно ідентифікаційних процесів у разі суб'єктивного переосмислення колоніального минулого І. Кропивко зазна-

час, що особливого значення в них набувають не лише сумнівно підтверджені події минулого, а й топоніми. Також дослідниця наголошує на особливому значенні в сюжетах творів мотиву руйнування звичного, усталеного світу як свідомісної катастрофи і мотиву вкорінення.

Як трансгресивно маркований феномен розглядається в монографії і мовний дискурс персонажа. На матеріалі творів «Екстгумація міста» С. Поваляєвої, «Польсько-російська війна під біло-червоним прапором» Д. Масловської та «Хтивня» М. Вітковського (а також збірки «Гопак») демонструється реалізація трьох підходів до увиразнення ідентифікаційних процесів у мовних дискурсах персонажів: «а) концентрація на мовному дискурсі окремої субкультури з частковою репрезентацією інших (С. Поваляєва «Екстгумація міста»); б) відображення мультикультуралізму сучасного глобалізованого світу наявністю ідентифікаційних маркерів у мовленні персонажів – представників різних субкультур, що існують в одному суспільному просторі (Д. Масловська «Польсько-російська війна під біло-червоним прапором»); в) розкриття субкультури в дотик до дискурсу «середньостатистичного» представника суспільства з неакцентованою культурною відмінністю (М. Вітковський «Хтивня», збірка «Гопак»)» [3, с. 483].

Загалом можна сказати, що рецензована монографія містить проблемне поле, відкрите для подальшого осмислення й розвитку запропонованих дослідницею ідей. Насамперед подальший розвиток можливий у контексті сприйняття сучасними дослідниками постмодернізму як завершеного художньо-естетичного явища (що, власне, відзначається в монографії). Зокрема, Лінда Гатчен ще у 2002 р. зазначала, що «зараз він завершився – навіть якщо постмодернізм залишить по собі довгу тінь» [6, с. 10]. Автор одного з найвідоміших і найвичерпніших переліків рис постмодернізму [4] Ігаб Гассан ще в 2003 році помітив тенденцію до витіснення постмодернізму в мистецтві таким собі новим реалізмом, що постає на основі реабілітації понять довіри й істини [5]. Т. Гундрова у своїй монографії засвідчує завершення постмодерної доби: «Сучасна література вже не є постмодерною. Вона зовсім інакша» [2, с. 334].

Найчастіше на означення сукупності сучасних суспільно-естетичних тенденцій сьогодні вживається термін метамодернізм². Надзвичайно цікавим з огляду на трансгресивну або, швидше, «фронтирну» специфіку цього поняття, суть якого – коливання на межі, видається аналіз цієї світоглядно-естетичної системи з позицій авторської концепції І. Кропивко. Висловлю сподівання, що це стане предметом авторського осмислення в майбутньому.

Можна резюмувати, що монографія «Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір)» є цікавим і, безперечно, новаторським дослідженням, яке варто прочитати не тільки літературознавцям, а й гуманітаріям – представникам інших фахів, які цікавляться соціокультурними, естетичними і філософськими рисами сьогодення й недавнього минулого України й Польщі. Книга стимулює до роздумів, дослідницьких пошуків, міркувань про можливі шляхи подальшого розвитку художньої й наукової думки сучасності.

Література:

1. Городнюк Н.А. Семіотика речі у східнослов'янському модерністському романі першої половини ХХ століття : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2018. 531 с.
2. Гундрова Т. P.S. Коментар із «кінця постмодерну». Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм : монографія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Критика, 2013. С. 297–334.
3. Кропивко І.В. Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 524 с.
4. Hassan Ihab. Pluralism in Postmodern Perspective. *Critical Inquiry*. 1986. Vol. 12, No. 3 (Spring). P. 503–520.
5. Hassan Ihab. Beyond Postmodernism: Toward an Aesthetic of Trust. *Reassessments in Literature, Theory, and Culture* / edited by Klaus Stierstorfer. Berlin & New York : Walter de Gruyter, 2003. P. 199–212.
6. Hutcheon L. "Postmodern Afterthoughts". *Wascanan Review of Contemporary Poetry and Short Fiction*. 2002. Vol. 37.1. P. 5–12.
7. Vermeulen Timotheus, Akker Robin van den. Notes on metamodernism. *Journal of AESTHETICS & CULTURE*. 2010. Vol. 2. URL: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf> (дата звернення: 02.02.2019).

References:

1. Gorodnyuk N.A. (2018). *Semiotika rechi u skhidnoslovyanskomu modernistskomu romani pershoyi polovyny XX stolittya* [Thing semiotics in East Slavic modernist novel of the first half of the XX century]: dis. ... d-ra filol. nauk. Kyiv, 531 [in Ukrainian].
2. Gundrova T. (2013). *P.S. Komentar iz «kinczya postmodernu». Pisyachornobilska biblioteka: Ukrayinskyi literaturnyi postmodernizm : monografiya* [The comment of "the end of postmodern". After-Chernobyl library: Ukrainian literary postmodernism: monograph]. Vid. 2-ge, vipr. i dopov. Kyiv : Krytyka, 297–334 [in Ukrainian].
3. Kropivko I.V. (2019). *Ukrayinska i polska postmoderna proza (karnaval, fragmentacziya, frontir) : monografiya* [Ukrainian and Polish postmodern prose (carnival, fragmentation, frontier): monograph]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Burago, 524 [in Ukrainian].

² Поняття метамодернізму в обговорюваному тут значенні увійшло в науковий обіг з легкої руки Тимотеуса Верміюлена й Робіна ван ден Аккена, які у своїй статті «Замітки щодо метамодернізму» [7] характеризують метамодерн як новий тип чуттєвості, що прийшов на зміну постмодерну, головною ознакою якого є розхитування, коливання між «ентузіазмом модернізму» й «постмодерністською насмішкою». Дослідники вбачають ключові риси метамодернізму в переході від меланхолії до надії, в неоромантичній чутливості, в заміні постмодерністського паратаксісу з його відсутністю формальних зв'язків, метаксісом як метафорою перебування «між» чимось і чимось – між модернізмом і постмодерном, між людьми тощо.

4. Hassan I. (1986). Pluralism in Postmodern Perspective. *Critical Inquiry*, 12, 3 (Spring), 503–520.
5. Hassan I. (2003). *Beyond Postmodernism: Toward an Aesthetic of Trust. Reassessments in Literature, Theory, and Culture* / edited by Klaus Stierstorfer. Berlin & New York : Walter de Gruyter, 199–212.
6. Hutcheon L. (2002). “Postmodern Afterthoughts”. *Wascana Review of Contemporary Poetry and Short Fiction*, 37.1, 5–12.
7. Vermeulen Timotheus, Akker Robin van den. Notes on metamodernism. (2010). *Journal of AESTHETICS & CULTURE*, 2. Retrieved from: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf>.